نقش سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی پایدار محله‌ای

(نمونه: کوی سجادیه مشهد)

دکتر براتعلی خاکپور (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد، نویسنده مسؤول)
Khakpoor @ um. ac.ir

دکتر عزت الله مافی (دانشیار جغرافیای شهری دانشگاه فردوسی مشهد)
mafi @um. ac.ir

علیرضا باوان پوری(کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد)

چکیده

گسست در ساختار فضایی- اجتماعی شهرها در روند برنامه های توسعه ای حاضر، موجب ناکارآمدی طرح‌های توسعه شده و نگاه کلان و شهر مقیاس را متوجه سلول های بنیادین یا محلات شهری نموده است، تا از این سطح در جهت هدف اصلی برنامه ریزی یا بهبود کیفیت زندگی ساکنان تلاش نماید. در این مقاله، نگاه دارایی- مبنا، که راه حل گراست، به جای نگاه نیاز- مبنا، که تلقی گرا و استحقاق نگر است، مبنای کار قرار گرفته است. هم افزایی سرمایه های اجتماعی و توسعه‌ی محله‌ای، مؤلفه‌های قاعده این تحقیق بوده که در کوی سجادیه و در عرصه‌ی دو گود شهید احمدی و فخار واقع در منطقه پنج شهرداری مشهد سنجش شده است. روش کار ترکیبی از مطالعات اسنادی و پیمایشی است، که با توجه به نیاز مورد استفاده قرار گرفته است. روش به کار رفته توصیفی- تحلیلی هم‌بستگی و تکنیک پرسشنامه، ابزار نیل به اهداف پیمایشی تحقیق بوده است. اما نتایج تحقیق نشان می دهد که پس از آزمون فرضیه‌ی تحقیق بر اساس یافته های کسب شده از پیمایش برای محدوده‌ی مطالعاتی (کوی سجّادیه و عرصه‌ی دو گود فخّارو شهید احمدی) و با توجه به مشاهدات پژوهشگران می‌توان عنوان کرد (هرچند به علت ردّ فرضیه تحقیق،نمی توان به صورت قاطع بیان داشت) که می‌توان با تقویت سرمایه‌ی اجتماعی به پایداری محله ای دست یافت، امّا به سبب معناداری یا نزدیک به معنادار بودن برخی از

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۳/۱۷ تاریخ تصویب:۱۳۸۸/۱۰/۱۵

مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی می توان بیان داشت توجه به مفهوم ذهنی سرمایه‌ی اجتماعی شرط انکـار ناپذیر تحقق مفهوم عینی پایداری است، یعنی دست‌یابی به پایداری در توسعه‌ی محله‌ای، بدون توجه به پتانسیل‌های نهادی و انسانی و بهره گیری از تمـامی ظرفیّـت‌هـای فـردی و گروهـی امـری غیـر قابـل اجراست.

کلیدواژه‌ها: محلات شهری، برنامه ریزی نیاز- مبنا، برنامه ریزی دارایی- مبنا، سرمایه اجتماعی،توسعه‌ی محله‌ای پایدار، کوی سجادیه و عرصه‌ی دو گود شهید احمدی و فخار

درآمد:

رشد فزاینده ناشی از افزایش طبیعی جمعیّت و افزایش مهاجرت های ناشی از نبـود اعتـدال در برنامـه‌ریـزی مکانی اجتماعی و اقتصادی کشور به همراه تصمیم دولت‌ها در تمرکز یا ایجاد فعالیت‌های اقتصادی، اجتمـاعی، تأسیساتی و جاذبه‌های دیگر مهاجر برانگیز، بیشترین تأثیر را در گسترش ابعاد کالبدی و اجتمـاعی کـلان‌شـهرها داشته و بدین‌سان اثرات قابل توجه و در عین حال اجتناب ناپذیری را بر زندگی شهری گذاشته است. این اثرات طیف وسیعی از معضلات و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نابسامانی های کالبدی -فیزیکی را شامل شده است، ضمن این که هر یک از ابعاد مذکور در ارتباط متقابل، یکدیگر را نیز تحت تأثیر قرار داده اند. آنچه در این بین تأمل برانگیز است، روابط انسان هـا در ابعـاد کمّـی و کیفـی آن اسـت.گسـست در سـاختار فـضایی محلات و از بین رفتن هویت کالبدی آنها ،سبب از بین رفتن ساختار اجتمـاعی پیوسـته میـان سـاکنان وکـاهش ارتباطات چهره به چهره و رو در رو گشته و باعث جایگزینی روابط ثانوی به جای روابط گرم وصـمیمی افـراد شده است، به گونه ای که روابط انسان‌ها در قالب رسـمی، کـاری و اداری تعریـف مـی شـود، کـه ایـن خـود برمشکلات موجود دامن زده است. محلات شهری به عنوان حلقه‌ی واسط میان شهر وشـهروندان کـه درگـذر زمان دارای نقش اساسی در شکل دهی و سازماندهی امـور شـهری بـوده و بـا ارایـه خـدمات روزمـرّه القـاء‌گر احساس تعلق وهویت، روابط اجتماعی و... در میان ساکنان بوده است، امروزه نقش کم‌اهمیتی را دارد. آنچه در این میان روشن است، ناکامی برنامه‌ریزان شهری است که با غفلت از مسائل اجتماعی و فرهنگی سـعی در حـل این معضلات با رویکردی صرفاً کالبدی -اقتصادی داشته‌اند. تـأملی در تجربیـات گذشـته جهـان، و بـسیاری از تجربیات شهرسازی در کشورمان، نـشان داده اسـت کـه نمـی‌تـوان بـا نگـاهی متمرکـز و در قالـب نقـشه‌هـای

مختلف(کاربری ـ تراکم و...) در حل این معضلات موفق شد. از آن جا که گسترش ابعاد، تغییر در ماهیت مسائل شهری و پیچیدگی این مسائل، توجه به ابعاد و جنبه‌های مختلف مسائل شهری را به منظور حل پایدار آنها اجتناب ناپذیر ساخته است، بنابراین توجه و تأکید برنامه‌ریزان و مدیران شهری بیش از هر زمان دیگر به سطوح پایین‌تر و ابعاد ملموس‌تر زندگی شهری امری انکارناپذیر شده است. بدین منظور جنبش توسعه‌ی محله‌ای ، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت شهری را از خردترین واحد یعنی محله هدف قرار داده است. (حاجی پور به نقل از Madanipour, ۲۰۰۳:۹) این جنبش در چارچوب توسعه‌ی پایدار شهری، محله‌ها و سلول‌های شهری را واحد برنامه‌ریزی قرار داده ودر این راستا عمدتاً در ابعاد اجتماعی، ظرفیّت‌های موجود در محله‌ها و سرمایه‌های اجتماعی را ترکیب می‌نماید. نتیجه‌ی این توجه شکل‌گیری رویکردهای مختلف از جمله برنامه ریزی محله– مبنا ودارایی – مبنا در عرصه‌ی برنامه‌ریزی شهری است(همان: ۱۰).در کشور ما نیز با توجه به تجربیات گذشته و همچنین نابسامانی حیات شهری(به ویژه کلان‌شهرها)، در وضع موجود برنامه‌ریزان و مدیران شهری را ناگزیر از توجه به برنامه‌ریزی در مقیاس‌های خرد در قالب واحدها و سلول‌های شهری یعنی محله‌ها نموده است،.زیرا در این صورت است که می‌توان ابعاد مختلف زندگی شهری را به شکل ملموس مورد بررسی قرار داد و با برنامه‌ریزی مناسب و استفاده از منابع محلی به شاخص های توسعه‌ی محله‌های شهری دست یافت، محله‌هایی که در پیوند با یکدیگر شهر را تشکیل می‌دهند.

بیان مسأله و ضرورت

روند سریع شهری شدن گستره‌ی وسیعی از فضاهای جغرافیایی ایران، با تعادل بنیادین در اکثر شهرها، به ویژه در کلان‌شهرها همراه نبوده است. تقریباً از نظر همه کارشناسان پدیده‌هایی مانند اسکان‌های غیررسمی، حاشیه‌نشینی، محلات خودرو(خود انگیخته) از پیامدهای این توسعه‌ی شهری بی‌رویّه بوده است. فارغ از تهدیدات بالقوه این گونه مناطق که شاید بر سر آن گفتگو، جدلی باشد، نفس توسعه نیافتگی این مناطق و ضرورت اقدام برای توسعه‌ی آنها مورد اتفاق همه صاحب نظران با هر دیدگاهی است. ناکامی برنامه‌های کلان و شهر مقیاس در قالب طرح‌های جامع و هادی ... به دلیل توجه به ابعاد محدودی از حیات شهری، بر کسی پوشیده نیست. بنابراین اخیراً توجه و تأکید برنامه‌ریزی و مدیریت شهری به سطوح پایین‌تر و خردتر و عینی‌تر از زندگی شهری معطوف شده است(Friedman,۱۹۹۳: ۴۳). در ارتباط توسعه‌ی محله‌ای با توسعه‌ی پایدار

شهری، در الگوهای جدید، دیدگاه خردنگر مبتنی بر مهندسی اجتماعی جایگزین نگرش کلان می‌شود که در آن حل مسائل شهری از کوچکترین واحد یعنی محله آغاز می‌شود. البته این موضوع بدان معنا نیست که بار دیگر رویکردهای بالا به پایین [1] را این بار در مقیاس‌های خرد انتخاب نماییم، بلکه رویکرد محله ـ مبنا [2] که نگاه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت در آن «پایین به بالا» و مبتنی بر مهندسی اجتماعی است به جای نگرش کلان و مقیاس‌های ذهنی با رجوع به عینیّات به مقیاس خرد محلی می‌پردازد. این رویکرد در پی شناخت توانایی‌ها و ویژگی‌های محله‌ها و ناحیه‌های شهری است که در پس فرضیات قراردادی کلان و شهر مقیاس، پنهان و یا فراموش شده است.(احمدموسوی، ۱۹:۱۳۸۵). این رویکرد که با نگاهی مدیریتی مبتنی بر توان‌مند سازی به حل مشکلات می‌پردازد، خود دارای دو نگرش نیاز-مبنا [3] و دارایی-مبنا [4] است.

نگرش نیاز ـ مبنا، نیازهای هر اجتماع محلی را مبنایی برای توسعه قرار داده و از این رهیافت به بومی سازی روشی متناسب از میان روش های توسعه می‌پردازد. در نگرش دارایی ـ مبنا ، منابع انسانی، کمیت و کیفیت روابط و مشارکت ساکنان محلات در قالب «سرمایه اجتماعی» ابزارها و عواملی برای "توسعه محلی" [5] به حساب می‌آیند.(حاجی پور، ۱۳۸۵: ۱۰). انتخاب "محله" به عنوان پهنه‌ی "فضایی ـ نهادی" برای سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت به عنوان واکنشی در جهت یکپارچه سازی اجباری مطرح شده است و طبعاً در این واکنش برنامه‌ریزان معتقد به مشارکت جدی مردم در برنامه‌ریزی‌های مبتنی بر هویّت محله‌ای شده‌اند بنابراین در الگوهای توسعه‌ی محله‌ای که در آن رویکرد مبتنی بر هم افزایی و پیوند سرمایه‌های اجتماعی مطرح می‌شود، توان حل مشکلات با اتکاء به مجموعه‌ی سرمایه‌های طبیعی ـ کالبدی ـ اجتماعی و انسانی به دست می‌آید(الوانی، ۳:۱۳۸۱). به نظر می‌رسد با توجه به ابعاد فیزیکی و اجتماعی محله به عنوان یک سلول و واحد شهری که اساس و شالوده سازمان کالبدی ـ اجتماعی شهر را تشکیل می‌دهد، دست یافتن به این ثروت پنهان(سرمایه اجتماعی) در جهت توسعه‌ی محله‌ای و در نتیجه توسعه‌ی شهر(در ابعاد کالبدی ـ اجتماعی ـ اقتصادی و...) از سهولت بیشتری برخوردار باشد(احمدموسوی،۵۹:۱۳۸۵). این دیدگاه و قالب کیفی‌نگر آن که پذیرش مشارکت مردم محله را از ارکان اصلی خود می‌داند، نوعی بازگشت به اصالت‌های ملی و دینی سرزمین اصلی

---

۱. Top-Down
۲. Community – Based planning
۳. Need – Based
٤. Asset – Based
٥. Community development

نیز هست که در آن در وهله‌ی اول میان محلات برخوردار و نیمه برخوردار، حاشیه‌نشین و ... تفاوتی قائل نشده است، به گونه‌ای که تأکید بر توسعه‌ی محله‌ای مربوط به تمامی محلات است و نه فقط محلات محروم.

اهمیت تحقیق

تمرکز توسعه در شهرها و توجه به مفاهیم کالبدی و هندسی صرف و غفلت از اهداف اجتماعی در توسعه‌ی شهرها، شهرها را با چرخه‌ی نامطلوبی از عدم تعادلات اقتصادی ـ اجتماعی و زیست محیطی روبرو کرده و چالش‌های بی‌سابقه‌ای را مانند: فقر،اسکان غیررسمی، تعارضات فرهنگی،نزول کیفیات زندگی از هم گسیختگی‌های اجتماعی ،تضعیف نهادهای محله‌ای و... فراروی آنها نهاده است. (رضویان ،۱۳۸۱:۳۲-۲۸). آنچه در این میان مورد اتفاق است، ناکامی نگرش‌های کلان مقیاس و صرفاً کالبدی شهرسازان و برنامه‌ریزان شهری در حل مشکلات نهادی شهرهاست، امّا آنچه بدیهی می‌نماید حل این معضلات نیازمند نگاهی خردنگر و کوچک مقیاس و توجه به ظرفیت‌ها، منابع و نگرش‌ها و سرمایه‌های مردمی است تا از این طریق با بازنگری ضعف‌ها، توانایی‌ها،امکانات و محدودیت‌های موجود راهکاری مناسب جهت برون شد از این معضل ارائه شود.

اهداف پژوهش

هدف اصلی این تحقیق، علاوه بر شناخت منطقه‌ی مورد مطالعه، معطوف کردن نگاه برنامه ریزان به توجه به جنبه‌های غیر کمّی در برنامه‌ریزی شهری،باز تعریف ساختار محله‌ای در جهت مدیریت کارای شهری وتوجه به مفاهیم اجتماعی توسعه، در رویکرد توسعه محله‌ای و بازشناسی ساختار فضایی محلات شهری به عنوان هسته‌های اصلی شکل‌دهنده به زندگی شهری از طریق تعاملات و ارتباطات اجتماعی در سطح محله بوده است.

محدوده‌ی مطالعاتی

محدوده‌ی مطالعاتی مورد نظر «کوی سجّادیه» با احتساب عرصه‌ی دو گودشهید احمدی و فخّار واقع درجنوب غرب منطقه پنج شهرداری مشهد و در مجاورت حرم مطهر رضوی در ضلع شمال شرق آن واقع شده است. این محدوده دارای ۱۳۶۱ خانوار و۵۴۶۳ تن جمعیّت است. روش تعیین نمونه‌ها از آن‌جا که سنجش

نسبتها است، از فرمول نسبت کوچران و با p ، q (۰/۵) به دلیل عدم سابقه‌ی مطالعه قبلی در منطقه‌ی مورد مطالعه انتخاب و عدد ۹۶ به دست آمد که عدد۱۰۵ را انتخاب کردیم.

روش تحقیق

تحقیق حاضر یک مطالعه‌ی موردی و از سنخ توصیفی- تحلیلی و هم‌بستگی است. از سوی دیگر یک تحقیق میدانی است .چارچوب نظری تحقیق حاضر، براساس روش اَسنادی و مراجعه به کتب، نشریات و سایت‌های علمی مرتبط و یادداشت برداری و فیش برداری و گردآوری، طبقه‌بندی و تلخیص مطالب است. امّا در بخش اصلی یا مطالعه‌ی موردی از روش پیمایش(Survey) استفاده شده است و در مرحله‌ای نیز تطبیق اطلاعات، اکثراً مخدوش نهادهای مدیریتی، با یافته‌های پیمایش برای روشن شدن حقیقت انجام گرفت.دراین پژوهش از تکنیک پرسشنامه استفاده شده است که متناسب با هدف تحقیق و یافته‌های مبحث نظری و اطلاعات گردآوری شده گویه‌ها تدوین شد و در این میان از سوابق تحقیقی قبلی در موضوعات مشابه استفاده شده است ، نحوه‌ی پاسخ گویی به سؤالات و گویه‌ها، مراجعه‌ی مستقیم به شیوه‌ی مصاحبه رو در رو بوده است.

فرضیه‌ی تحقیق

فرضیه‌ی مورد نظر در تحقیق حاضر عبارت است از:

ـ به نظر می‌رسد میان پایداری محله‌ای از نگاه ساکنان و میزان سرمایه اجتماعی ساکنان محله ارتباط وجود دارد.

سوابق تحقیق

الگوی توسعه‌ی محله‌ای نیز در قالب نگرش‌های سنتی در شهر سازی سابقه‌ای دیرینه دارد، در دوره‌های اخیر به ویژه در نیمه‌ی دوم قرن بیستم، بسیاری از نظریه‌پردازان شهری، رویکرد مجددی را به بازآفرینی کارکردهای "محله مقیاس" مورد تأکید قرار داده‌اند(هودسنی، ۱۵:۱۳۸۳). امّا مهمترین صاحب نظری که در اثر خود "مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی" در دهه‌ی ۱۹۶۰ به نقد شهر سازی نوین پرداخت، جین جاکوبز بود. وی به اصلاح تمامی جنبه‌های توسعه‌ی شهر و برنامه‌ریزی شهری اهتمام داشت و مفهوم سرمایه‌ی

اجتماعی را در ارتباط با مباحث فضایی ـ کالبدی شهر و محلات شهری مطرح نمود.(شریفیانی، ۱۱:۱۳۸۰)هانی فن [۱] در سال ۱۹۱۹ واژه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی را به معنای دارایی‌های روزمره در قالب وجود حسن تفاهم، دوستی و رفاقت، همدلی و روابط اجتماعی در بین افراد و خانواده‌ها مورد بررسی قرار داده است(فوکویاما، ۲۳:۱۳۷۹).

جانسون جغرافی‌دان آمریکایی محلات شهری آمریکا را براساس مقیاس جمعیّت، کارکرد ـ فضای جغرافیایی، شبکه‌ی ارتباطی و سازمان اجتماعی مورد مطالعه قرار داده است. او بیان می‌دارد این محلات از نظر تفکیک فضایی ممکن است براساس رشدخود و افزایش مقیاس جمعیّتی و فضایی صورت گیرد (یعقوب موسوی ،۱۳۸۶: ۱۲).

کوک در کتابی با عنوان " محله‌گرایی " که در سال ۱۹۸۰ منتشر نمود، نمونه‌ی خود را از کشور انگلستان و شهرها و محلات شهری این کشور انتخاب کرده و محلات را از این نظر که دارای بافت اقتصادی ـ اجتماعی و کارکردی متفاوت اند، مورد مطالعه قرار داده است (همان به نقل از کوک ، ۱۹۸۰ : ۱۲).

پاراگال، گلیکان وهوک، در تحقیقی در شهر راکای بنگلادش با طرح این سؤال که: آیا سرمایه‌ی اجتماعی قادر به افزایش مشارکت شهروندان در مدیریت پسماندهاست به سنجش رابطه‌ی این دو متغیّر پرداخته‌اند وبه این نتیجه رسیده اند که تقویت سرمایه‌ی اجتماعی به بهبود مدیریت پسماندها کمک نموده است. (فیروزآبادی به نقل از گروتارت و بارسلز: ۲۰۰۲، ۲۱۲–۱۸۸).

در شهر بونالو الگویی در جهت توسعه‌ی محله‌ای با پنج عنصر توسعه‌ی اجتماعی ، توسعه‌ی فیزیکی ،اقتصادی ، امنیّت و آموزش اجرا گردید.

هورتن لوکی از لحاظ علمی اولین تلاش‌ها را برای شناخت محلات شهری انجام داده است، وی موضوع محله را با عنوان سازمان اجتماعی و روند اجتماعی شدن و اجتماع چهره به چهره براساس بنیاد خانواده مورد بررسی قرار داده است.(Mum ford ,۱۹٥٤:۲٥۹).

استون و اسمیت به جنبه‌های اکولوژیکی خرد روابط دوستی در محلات شهری بوستون پرداخته‌اند (Smith & Stone,۲۱ :۱۹٥٤)

---

۱. Hani fan

مامفورد با نقد تند پراکندگی به مطالعه‌ی ارتباط ارگانیک میان مردم و فضاهای زندگی تأکید کرده،وی طرّاحی محلات را به عنوان کانون شهرگرایی جدید مورد تأکید می‌بیند(ممتاز، ۱۳۷۹: ۶۰).

راپاپورت در پژوهشی به بررسی مباحث فرهنگی در شهرها با نگاهی محله‌ای پرداخته است(مطلبی،۱۳۸۳: ۷۶).

کوبیش و همکارانش درمحله‌ی کرنشا در لوس آنجلس بر همیاری میان منابع محلی در فرایند شکل گیری اجتماعات محله‌ای تأکید دارند (عارفی، ۱۳۸۰: ۳۷).

بولن در ولز جنوبی دست به یک‌سری بررسی‌ها زده و در آن به این نتیجه رسیده است که سرمایه اجتماعی خمیر مایه‌ی اصلی توسعه‌ی محله‌ای است(bullen& ony,۱۹۹۹:۹۷).

خانم هانیه هودسنی در سال ۱۳۸۴ پایان نامه درسی خود را با عنوان "توسعه محله ای پایدار" در دانشگاه تربیت مدرس به اتمام رسانده است.

در سال ۱۳۸۳نیز همایشی با عنوان: "توسعه‌ی محله‌ای چشم انداز توسعه‌ی پایدارشهرتهران با چند محور اصلی چون مدیریت محله ای، نظریه های توسعه محله ای، مباحث کالبدی محلات و..." برگزار گردید.

توسعه‌ی محله‌ای

توسعه‌ی محله‌ای بیانگر فرایندی است که براساس آن سرمایه‌ای که اجتماع به صورت بالقوه قادر به جمع آوری و استفاده از آنهاست، افزایش می‌یابد تا با کمک آنها کیفیت زندگی مردم محله را بهبود بخشد. در جریان این فرایند، اشکال جدیدی از سازمان اجتماعی و کنشش جمعی پدیدار می‌شود تا به ترمیم و اصلاح نابرابری‌های موجود در زمینه‌ی توزیع قدرت و منابع بپردازد. لذا می‌توان گفت توسعه‌ی محله‌ای شامل کلیه‌ی مسائل مرتبط با مسکن،توسعه‌ی اقتصادی، مشارکت شهروندان، رفاه اجتماعی، احساس امنیت، ارتقاء آموزش و مسائل زیست محیطی است که میان تمامی این عناصر نیز ارتباط متقابلی وجود دارد(قاسمی ،۱۳۸۵: ۶۰). در این راستا توسعه‌ی محله‌ای بر پایه‌ی توسعه‌ی اجتماعات محله‌ای است که توان حل مشکلات را با اتکاء به هم افزایی مجموعه سرمایه‌های طبیعی،کالبدی و انسانی و اجتماعی به دست می‌آورد. یعنی توسعه‌ی محله‌ای برپایه‌ی توسعه‌ی اجتماعات محلی به بار می‌نشیند و پایداری شهر را شالوده‌ریزی می کند، به عبارت ساده‌تر موضوع اصلی در توسعه‌ی محله‌ای، اجتماعات محله‌ای هستند. پیتر هال در تعریف توسعه‌ی محله‌ای چنین می گوید:

«توسعه محله‌ای در واقع برنامه‌ریزی برای توسعه‌ی شهر آن هـم در سـطحی محـدودتر و خردتـر ازقبل است» (Zokin ,۱۹۹۷:۳-۴).

بنابراین تعاریف مختلف چهار بُعد اصلیِ توسعه‌ی محله ای، عبارت اسـت از: اقـدام شـهروندان، مـشارکت داوطلبانه، همکاری و حل مشکلات به صورت همکاری توان‌مندسازی، توجه به نتایج جامع‌نگر و فراگیر.

رویکــردهای اصلـی در توسعـه‌ی محلـــه‌ای

دو رویکرد اصلی در توسعه‌ی محله‌ای قابل بررسـی اسـت، رویکـرد سـنتی (قـدیمی‌بـودن) و رویکـرد نوــ عملکردی و انسانی. رویکرد سنتی، توسـعه را مقولـه‌ای مـی‌دانـد کـه از طریـق عوامـل مـوثر بیرونـی صـورت می‌پذیرد. این رویکرد به علایق مشترک و ارزش‌های حرفه‌ای معتقد است و در ماهیت خـویش خردگراسـت. توجه خود را به محصول نهایی توسعه متمرکز می‌دارد و تنها بر نیازهای زیبایی شناختی طراح و یا مشتری تأکید می‌ورزد و از این رو تنها به ابعاد کالبدی توسعه می‌اندیشد.

در دیگر سوی رویکرد انسانی به تمامی نیازهای انسانی می‌پردازد (چرمایف و الکساندر،۱۹۶۳:۱۳۵۳). همچنین به توسعه از درون توجه دارد و در توسعه‌ی پایدار محیطی، به مـشارکت بهـره‌وران، کیفیـت محیطـی و کیفیـت زندگی فردی و جمعی و خواست‌های مردم یا بهره‌برداران واقعی تأکید دارد. (مطلبی،۱۳۸۳: ۵-۳).

توسعه‌ی پایدار محله‌ای (توسعه محله‌ای پایدار)

توسعه‌ی پایدار محله‌ای توانایی جوامع کوچک محلی(محلات) در بهره‌برداری و اسـتفاده از منـابع طبیعـی، انسانی و اکولوژیکی است. به گونه‌ای که همه اعضا یا اجتماعات محلـه‌ای در حـال حاضـر و آینـده از سـطوح مناسبی در بهداشت و سلامت، زندگی مطلوب، امنیـت، یکپـارچگی میـان محـیط زیـست و فعالیـت انـسانی و اقتصادی پویا برخوردار شوند. (Kline,۱۹۹۵:٤).

با توجه به تعریف بالا پایداری محلات و توسعه‌ی محله‌ای در صدد است تا با دست‌یابی به اهداف توسعه‌ی پایدار در مقیاس اجتماعات محله‌ای و اجزای سازنده محیط شهری، نتایج توسعه‌ی پایدار را به صورت ملمـوس و قابل ارزشیابی در آورد. نکته این‌جاست که ناکامی اهداف توسعه‌ی پایدار چـرخش مقیـاس آن را اکنـون بـه مقیاس محلات جلب نموده است، به گونه‌ای که مقیاس محـلات بـرای توسـعه‌ی پایـدار اکنـون مقیـاس بهینـه

تعریف شده است. بعضی از متخصصین، مفاهیم و معیارهای دست‌یابی به پایداری محلات را به شرح زیر برشمرده‌اند:

۱. افزایش بهره‌وری و کارایی در سیستم‌های حمل و نقل و تولید مسکن؛

۲. بومی‌سازی و کاربرد شیوه‌های پایداری در منابع محله‌ای؛

۳. توسعه و گسترش استفاده از تکنولوژی اطلاعات؛

۴. حرفه‌ی پایدار گردشگری با محوریت نواحی طبیعی و فرهنگی و تاریخی؛

۵. طراحی شهرها ومساکن برمبنای استفاده بهینه از توسعه مردم گرا (shea, ۱۹۹٤ :۱۱۲ &Roseland۱,۲۰۰٤:۹٦)

برنامه‌ریزی شهری و توسعه‌ی محله‌ای

در جریان گذر از مفهوم سنتی برنامه‌ریزی شهری مفاهیم جدیدی شکل گرفته که ماهیتاً از تبار علومی چون جامعه‌شناسی و حتی روان‌شناسی هستند و بدین‌سان زایش معنی میان رشته‌ای برنامه‌ریزی شهری را سبب گردیدند.

اکنون دیگر وظیفه‌ی برنامه‌ریز شهر در تلاش برای پاسخ گویی به نیازها و خواسته‌های کالبدی ـ کارکردی شهروندان خلاصه نمی‌شود، بلکه با طرح مفاهیم کیفیت زندگی، رفاه اجتماعی، عدالت اجتماعی، برنامه‌ریز شهر مسؤول پاسخ گویی به نیازهای روانی ــ محیطی، اجتماعی و اقتصادی شهروندان از قبیل رضایت، شادمانی، مسکن و کیفیت نیز می باشد. (کوکبی، ۱۳۸۴: ۱۲-۱۱ و احمدموسوی،۱۳۸۵: ۸۷). توجه به این نیازها در سطح کلان و شهر مقیاس کاری بس دشوار و هزینه‌بر و حتی تا حدودی غیرممکن وشعاری[۱] است. لذا باید در مقیاس کوچکتر و محسوس‌تر به این نیازها پرداخت .این رویکرد نوین محلات شهری را بهترین مقیاس برای اعمال مفاهیم جدید برنامه‌ریزی شهری می‌داند. (موسوی،۱۳۸۵: ۸۸).بدین‌ترتیب به کارگیری محله در نظام طراحی و برنامه‌ریزی شهری برای تبدیل‌شدن آنها به عنصری جدایی‌ناپذیر در ساختار شهری الزامی‌است. (همان: ۸۸) به این شکل پس از مدّت‌ها بار دیگر توجه به محله‌ها و جوامع خرد شهری در دستور کار

---

۱. Selagonal

برنامه‌ریزان شهری قرار گرفته است. علل ایـن تمایـل ریـشه در آن دارد کـه محلـه را وسـیله‌ای بـرای مـدیریت شهری، توسعه‌ی پایدار، کارکرد بازار،ایجاد تمایز،فرار از ناشناخته‌ها و تشویق انسجام اجتماعی قلمداد می کننـد. (مدنی‌پور، ۱۳۸۳: ۲). عسگری با تلفیق این مفاهیم یک ماتریس شانزده خانه‌ای ارائه نموده اسـت کـه هریـک از گروه هاو دست‌اندرکاران بنا به تخصص خود یکی از روش های شانزده گانه را می‌توانند به کار ببرند.

جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری با توجه به ماهیت مکان‌گرای خویش مـی‌توانـد بـر برداشـت مکـانی از اجتمـاع محله‌ای تأکید نموده و در توسعه‌ی اجتماع محله‌ای به عنوان محله به روش ترکیبی از این مفاهیم تکیه کند.

جدول شماره ۱. ترکیب شانزده‌گانه رویکردهای توسعه‌ی محله‌ای و مفاهیم اجتماع محله‌ای و نمونه‌ای از کاربردها

	مفهوم اکولوژیکی اجتماع محلی	مفهوم مکانی اجتماع محلی	مفهوم اقتصادی اجتماع محلی	مفهوم اجتماعی اجتماع محلی
مفهوم ایدئولوژیک توسعه اجتماع محلی	گروه های طرفدار محیط زیست	احزاب سیاسی	انجمن‌های صنفی	سازمان‌های غیردولتی و مذهبی
مفهوم علمی توسعه اجتماع محلی	مکتب اکولوژی اجتماعی	برنامه‌ریزی شهری و علوم مکان‌گرا	اقتصاد محلی	مکتب جامعه‌شناس شهری
مفهوم سیاست گذاری توسعه اجتماع محلی	دولت‌های محلی	دولت‌های محلی	دولت‌های منطقه‌ای	دولت‌های ملی
مفهوم پروژه‌ای توسعه اجتماع محلی	بخش بهداشت	بخش مسکن و خدمات عمومی	بخش تجاری و مالی	بخش فرهنگی و هنری

منبع: (عسگری، ۱۳۸۳: ۱۹)

سرمایه اجتماعی

سرمایه‌ی اجتماعی، علی رغم عمر کوتاهش، دارای دایره‌ی وسیعی از تعاریف و مفـاهیمی چنـد سـطحی و چند بعدی است که هر صاحب نظری به جنبه‌هایی از آن و گاه با تعابیرمخـصوصی بـه آن اشـاره کـرده اسـت. گروهی آن را به معنای "هنجارها و شبکه‌هایی که امکان مشارکت مردم در اقدامات جمعی بـه منظـور کـسب سود متقابل را فراهم می کند" دانسته‌اند (تاجبخش،۱۳:۱۳۸۴). برخی دیگر از صاحب نظران سـرمایه‌ی اجتمـاعی

را مجموعه‌ای از روابط، تعاملات و شبکه‌های اجتماعی که در میان افراد و گروه های اجتماعی وجود داشته و موجب گرمی روابط اجتماعی و تسهیل کنش اجتماعی می‌شود تعریف نموده‌اند(غفاری، ۱۸:۱۳۸۳).گروهی آن را مجموعه‌ای از مناسبات اجتماعی و فضیلت های اخلاقی همساز با تحوّلات توسعه‌ای دانسته‌اند که هم تحت تأثیر عملکرد اقتصادی و هم تحت تأثیر عملکرد سیاسی و ساخت قدرت و حکمرانی متناسب با آن است و در عین حال که بر این دو نیز تأثیر متقابل می گذارد(دینی ترکمانی، ۱۳۸۵: ۱۵۰).در مقیاس محله‌ای سرمایه اجتماعی شامل منابعی در اجتماعات محله‌ای است که از طریق حضور بالایی از اعتماد،عمل و کنش متقابل، هنجارهای مشترک رفتاری، تعهدات و التزامات و تعلقات مشترک،شبکه‌های رسمی و غیررسمی و کانال‌های مؤثر اطلاعات به وجود می‌آید. این سرمایه ممکن است به وسیله‌ی افراد و گروه ها به منظور تسهیل در خدمات رسانی به اجتماع مورد استفاده قرار گیرد(key,۲۰۰۵: ۱۶۲).

کاربرد سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی محله‌ای(رویکرد دارایی ـ مبنا)

در رویکرد دارایی ــ مبنا که تأکید بر دمکراتیزه کردن جامعه از طریق تکثرگرایی سیاسی، تمرکز زدایی مسؤولیت ها، درگیر ساختن سطوح محلی، مشارکت آحاد مردم در زندگی اجتماعی و نهادینه شدن آن با توسعه‌ی نهادهای مدنی و گسترش فرهنگ مدنی است، اساس اجتماعات محله‌ای را بر دارایی های آنها قرار می‌دهد. حال اگر رویکرد ثانویه یا همان رویکرد نیاز ـ مبنا را که متأثر از سیاست استحقاق بوده و با رویکردی از بالا به پایین نیاز اجتماعات محلی را مبنایی برای توسعه‌ی آنها می‌داند درکنار رویکرد اولی قرار دهیم، ویژگی‌های برتر رویکرد دارایی ـ مبنا آشکار می‌شود. رویکرد دارایی ــ مبنا بر ظرفیّت‌سازی تکیه دارد. به همین دلیل است که سین[۱] معتقد است فرایندگرا، جامع‌نگر و واجد اهمیت ابزاری است(Sen,۱۹۹۸: ۴۲). مباحث مربوط به دارایی های اجتماعی محلی، نوعاً سرمایه اجتماعی و سرمایه کالبدی را شامل می‌شود.(Arefi, ۲۰۰۴: ۱۸). دیدگاه دارایی ــ مبنا جامع‌نگر بوده و تمایل به انسجام رفاه "مردم" و "مکان" دارد در مقابل آن دیدگاه نیاز مبنا بین این دو گونه رفاه تمایز قائل می‌شود.

---

۱. Sen

دیدگاه دارایی ــ مبنا بر فرایند تأکید می کند و با بسیج دارایی های محلی نظیر سرمایه اجتماعی و کالبدی موجب ظرفیت‌سازی می‌شود که سرمایه‌ی اجتماعی و سرمایه‌ی کالبدی، عوامل شتاب‌دهنده برای ظرفیت‌سازی هستند. برعکس دیدگاه نیاز ــ مبنا آن گونه که بیان شد، استحقاق را مبنای توسعه قرار می‌دهد و آن را به خودی خود یک هدف قلمداد می‌نماید. پیامدگرا بوده و از این جهت دارای اهمیت درونی یا ماهوی است. (Grant,۱۹۹۱: ۹۱& Porter,۱۹۹۹: ۳۲).

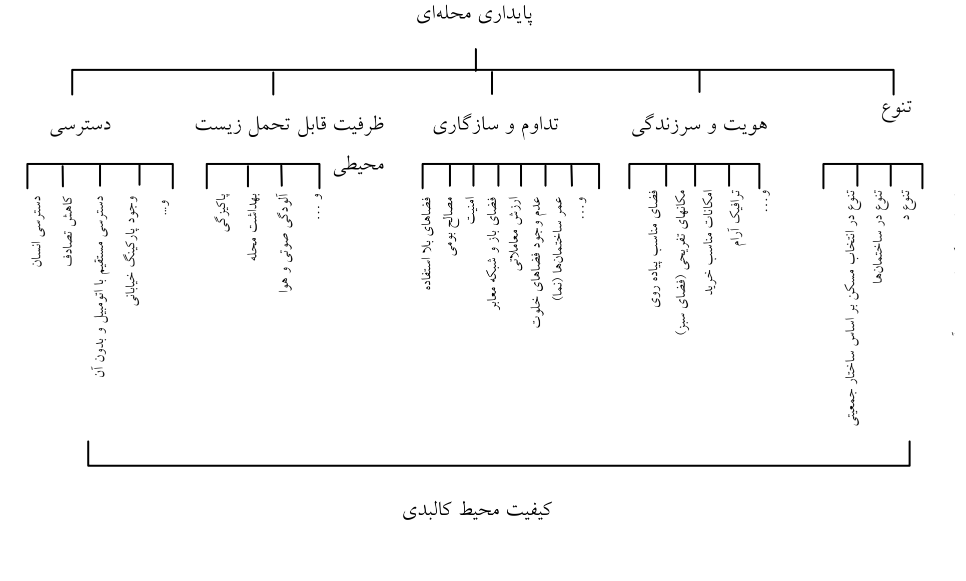
متغیّرها و سازه‌ها

با توجه به فرضیات تحقیق که از نوع هم‌بستگی است، سازه‌ها(متغیّرهای ترکیبی) و متغیّرهای اصلی به کارگرفته شده در این پژوهش، عبارت اند: از پایداری محله‌ای و سرمایه‌ی اجتماعی.

پایداری محله‌ای

بیشتر پژوهشگران پایداری محله‌ای را ناظر بر مفاهیمی همچون هویت و سر زندگی و تداوم و سازگاری، دسترسی، تنوع، ظرفیّت قابل تحمل زیست‌محیطی و... می‌دانند که هر یک از این مفاهیم خود متشکّل از شاخص های زیادی است. از مجموع هفتاد و شش شاخص مورد توافق برای مفاهیم یاد شده، پژوهشگران با توجه به امکانات تحقیق و موضوع مربوط به گزینش بیست و دو شاخص اقدام نمودند که ضمن پوشش دادن تمامی مفاهیم بالا،بتوان آنها را معرّف پایداری محله‌ای دانست.لازم به توضیح است با توجه به مفهوم کیفیِ پایداری محله‌ای،محققین برای شفافیت موضوع براساس نمودار شماره (۱) کیفیت محیط کالبدی را مفهوم سنجش‌پذیر و عملیاتی پایداری محله‌ای تصور نموده است.

نمودار شماره ۱- پایداری محله ای

کیفیت محیط کالبدی

در این جا کیفیت محیط کالبدی شامل تمامی عوامل و عناصری است که در داخل یک محله و خارج از منزل، محیط زندگی محله را تشکیل داده و پیوسته تمام یا بخشی از ساکنان از آن بهره می برند و تأمین بودن این متغیر تضمین وجود پایداری محلهای است .لذا محققین متناسب با هدف تحقیق و با راهنمایی گرفتن از تحقیقات همارز دست به انتخاب بیست و دو شاخص زیر نموده و از پاسخ گویان خواستند تا محله را در ارتباط با هر یک از این شاخص ها ارزشیابی کنند.

جدول شماره ۲

مقوله	
فضای سبز موجود در محله	ترافیک(تردد ماشین ها)درسطح محله
امکانات تفریحی جهت گذراندن اوقات فراغت	وجود امکانات ورزشی
نظافت و پاکیزگی محله	وجود باجه های تلفن عمومی
احساس امنیت	روشنایی در زمان شب
امکان دسترسی به وسایل حمل ونقل عمومی	وجود امکانات بهداشتی و درمانی
امکان خرید آسان نیازهای روزانه	وجود امکانات جهت بازی کودکان
امکان استفاده از مراکز آموزشی	مصونیت از رفت و آمد خودروها
وجود فضای مناسب جهت پیاده روی	عرض پیاده روها
وجود فضای مناسب جهت رشد و پرورش کودکان	کانال های دفع آبهای ناشی از بارندگی
وجود سروصدا در سطح محله	نمای ساختمان ها
آلودگی هوا	وجود فضا های بلا استفاده

(موسوی ،۱۳۸۵: ۷۵)

سرمایه‌ی اجتماعی

پژوهشگران با توجه به هدف ذهنی خویش از تحقیق حاضر و مرور کارهای قبلی جهت سنجش مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی از چهار شاخص پیوند همسایگی، شبکه‌ی اجتماعی، مشارکت مدنی و اعتماد استفاده نموده است که هر کدام از این شاخص‌ها توسط تعدادی گویه سنجش شده است و در مجموع نتیجه‌ی سنجش این چهار شاخص میزان سرمایه‌ی اجتماعی را به عنوان متغیر ترتیبی نشان می‌دهد.برای محاسبه‌ی میانگین هر کدام از گویه‌ها، امتیاز ۵ به پاسخ "بسیار زیاد"، ۴به گزینه‌ی "زیاد"، گزینه‌ی "تا حدودی" امتیاز و نمره ۳،گزینه‌ی "کم" امتیاز ۲ و در پایان گزینه‌ی "بسیار کم" امتیاز ۱، اختصاص داده شد.

شبکه‌ی اجتماعی

با توجه به جدول زیر متغیر شبکه‌ی اجتماعی دارای شش گویه است، بنابراین طیف امتیازاتِ اختصاص یافته به پاسخ‌گویان از حداقل ۶ امتیاز تا حداکثر ۳۰ امتیاز درنوسان است.

جدول شماره ۳. توزیع درصدی پاسخ‌گویان براساس شاخص شبکه‌ی اجتماعی

ردیف	گویه	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم	میانگین
۱	تا چه حد افرادی در اطراف شما وجود دارد که می توانید برای آنها درد دل کنید؟	۲,۹	۱۹,۰	۳۸,۱	۲۷,۶	۱۲,۴	۲,۷۲
۲	تا چه حد افرادی در اطراف شما وجود دارد که شما را درک می کنند؟	۱,۹	۱۶,۲	۳۸,۱	۳۳,۳	۱۰,۵	۲,۶۶
۳	تا چه حد افرادی در اطراف شما وجود دارد که به شما آرامش دهند؟	۱,۹	۱۳,۳	۴۴,۸	۲۷,۶	۱۲,۴	۲,۶۵
۴	تا چه حد افرادی در اطراف شما وجود دارد که می توانید از آنها مشورت بگیرید	۱,۰	۲۱,۹	۴۲,۹	۲۱,۹	۱۲,۴	۲,۷۷
۵	تا چه حد افرادی در اطراف شما وجود دارد که می توانند در حل مشکلات مالی به شما کمک کنند؟	۰	۱۳,۳	۲۵,۷	۳۰,۵	۳۰,۵	۲,۲۲
۶	تا چه حد در مورد وضعیتی ازمحله که باعث رنجش یا مزاحمت شماشده با دیگران گفتگو می نمایید؟	۱۰,۵	۱۸,۱	۳۹,۰	۱۹,۰	۱۳,۳	۲,۹۳

آن گونه که از جدول مشخص است، گویه‌ی ششم با۲,۹۳ بالاترین میانگین و گویه‌ی پنجم دارای پایین ترین میانگین با۲,۲۲ است، اما میانگین کلی متغیرشبکه‌ی اجتماعی برابر ۱۵,۹۵ می باشد.

مشارکت مدنی

جدول شماره ٤. توزیع درصدی پاسخ‌گویان بر اساس شاخص مشارکت مدنی

ردیف	گویه	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم	میانگین
۱	در محله خود تا چه حد در گروه های مذهبی مانند جلسات قرآن و مراسم مذهبی شرکت می نمایید؟	۶,۷	۳۳,۳	۳۲,۴	۱۵,۲	۱۲,۴	۳,۰۷
۲	در محله خود تا چه حد در رفع مشکلات محله شرکت می کنید؟	۱,۰	۱۱,۴	۴۳,۸	۳۶,۲	۷,۶	۲,۶۲
۳	چقدر حاضرید در کارهای گروهی که در محله انجام می شود شرکت نمائید؟	۴,۸	۴۰,۰	۳۵,۲	۷,۶	۱۲,۴	۳,۱۷
۴	تا چه حد تمایل دارید در انتخاباتی که درسطح کشور برگزار می شود شرکت نمائید؟	۱۲,۴	۴۵,۷	۲۳,۸	۷,۶	۱۰,۵	۳,۴۲
۵	تا به حال چقدر از هم محله یها یتان برای شرکت دراقدامات جمعی برای رفع مشکلات محله دعوت کرده اید؟	۲,۹	۱۸,۱	۳۳,۳	۳۴,۳	۱۱,۴	۲,۶۷
۶	تا چه حد با هم محله ایها در مورد مشکلات محله صحبت کرده یا می کنید؟	۹,۵	۳۱,۴	۲۴,۸	۲۴,۸	۹,۵	۳,۰۷
۷	تا چه حد حاضرید با شورای محله همکاری نمائید؟	۱۰,۵	۴۲,۹	۲۲,۹	۱۳,۳	۱۰,۵	۳,۳۰

آن گونه که مشاهده می شود، متغیر مشارکت مدنی از جمع هفت گویه حاصل می شـود، بنـابراین کمینـه و بیشینه‌ی نمره ای که ممکن است فردی از این متغیر بگیرد، میان طیف **۷** و **۳۵** با قبول شرط امتیاز **۱** تا **۵** اسـت.بـه همین سان بالاترین میانگین از میان گویه های بالا از نظر پاسخ گویان راگویه‌ی(تا چه حد تمایل دارید در انتخاباتی که درسطح کشور برگزار می شود، شرکت نمایید؟)با**۳,۴۲** وکمترین میانگین را گویه‌ی (در محله خود تا چه حـد در رفع مشکلات محله شرکت می کنید؟) با**۲,۶۲** به خود اختصاص داده اند. میانگین کلی این متغیر برابر با **۲۱,۳** مـی باشد.

پیوندهای همسایگی

جدول شماره ۵- توزیع درصدی پاسخ‌گویان بر اساس پیوندهای اجتماعی

ردیف	گویه	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم	میانگین
۱	روابط صمیمانه ای بین خانواده ما و همسایه ها وجود دارد	۱۱,۴	۴۵,۷	۲۳,۸	۹,۵	۹,۵	۳,۴
۲	ما وهمسایگانمان معمولاً به منازل یکدیگر جهت مهمانی می رویم	۳,۸	۸,۶	۳۹,۰	۲۴,۸	۲۳,۸	۲,۴۴
۳	معمولاً درصورت نداشتن وسیله ای درمنزل به راحتی می توانیم آن راازهمسایه های خود قرض بگیریم	۳,۸	۳۳,۳	۳۳,۳	۱۸,۱	۱۱,۴	۳,۰۰
۴	در انجام برخی کارها با همسایگان خود مشورت می کنم	۲,۹	۲۱,۹	۳۹,۰	۲۰,۰	۱۶,۲	۲,۷۵
۵	همسایگان ما معمولاً نگرانی های خود را با ما در میان گذاشته و از ما تقاضای کمک می کنند	۱,۹	۱۹,۰	۴۵,۷	۱۹,۰	۱۴,۳	۲,۷۵

آن گونه که مشاهده می شود، متغیر پیوند همسایگی از جمع پنج گویه حاصل مـی شـود، بنـابراین کمتـرین نمره ای که ممکن است فردی از این متغیر بگیرد، برابر ۵ و بیشترین آن برابر ۲۵ است. بالاترین میـانگین از میـان گویه‌های بالا راگویه‌ی اول با۳,۴ و کمترین میانگین را گویه‌ی دوم با۲,۴۴ به خود اختـصاص داده انـد.میـانگین کل برابر۱۴,۳۴ می باشد که بالاترین درصد را دارندگان امتیاز ۱۵ کسب کرده اند.انحراف از معیار این متغیر نیز برابر با ۴,۰۹۵ می باشد.

- اعتماد

در مسیر سنجش شاخص اعتماد یک جدول با شش گویه تدوین شده است، با توجه به این‌که ایـن متغّیـر از جمع هشت گویه حاصل می شود، می‌توان دریافت نمودکمترین نمره ای که ممکن است فـردی از ایـن متغیـر بگیرد برابر ۸و بیشترین آن برابر ۴۰ می باشد. این موضوع در جدول زیر نشان داده شده است:

جدول شماره ٦. توزیع درصدی پاسخ‌گویان بر اساس شاخص اعتماد

ردیف	گویه	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم	میانگین
۱	اعضای خانواده	۷۵,۲	۲۰,۰	۲,۹	۱,۰	۱,۰	۴,۶۸
۲	فامیل وخویشاوندان	۱۸,۱	۴۹,۵	۲۳,۸	۶,۷	۱,۹	۳,۷۵
۳	دوستان	۱۰,۵	۲۲,۹	۵۲,۴	۶,۷	۷,۶	۳,۲۲
۴	همسایگان	۳,۸	۱۵,۲	۴۹,۵	۲۲,۹	۸,۶	۲,۸۳
۵	اهالی محله	۱,۹	۷,۶	۴۶,۷	۲۳,۸	۲۰,۰	۲,۴۸
۶	شورای شهر	۱,۰	۴,۸	۱۸,۱	۳۳,۳	۴۲,۹	۱,۸۸
۷	نمایندگان مجلس	۱,۰	۱۰,۵	۱۴,۳	۳۲,۴	۴۱,۹	۱,۹۶
۸	مسؤولین کشوری	۳,۸	۶,۷	۲۰,۰	۲۸,۶	۴۱,۰	۲,۰۴

با نگاهی به جدول مشخص می‌شود که بالاترین میانگین از آن اعضای خانواده با ۴,۶۸ وپایین ترین میانگین از آن شورای شهر با ۱,۸۸ می باشد .حال پس از سنجش هر یک از شاخص ها مربوط به مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی ، از آن جا که این شاخص‌ها از تعدادی گویه متفاوت تشکیل شده اند، لذا ابتدا به استاندارد کردن امتیازات هر یک از شاخص‌ها پرداخته تا از این طریق و پس از ترکیب این امتیازات بتوان متغیر سرمایه‌ی اجتماعی را ساخت.در زیر نمودار ترکیبی سرمایه‌ی اجتماعی آورده شده است، که میانگین این متغّیر برابربا ۷۴,۴۳ می باشد.

ـ پایداری محله‌ای

با توجه به مفهوم کیفی، پایداری محله‌ای پژوهشگران برای شفافیت موضوع براساس نمودار شماره (۷) کیفیت محیط کالبدی را مفهوم سنجش‌پذیر و عملیاتی پایداری محله‌ای تصور نموده است.

جدول شماره ۷. توزیع درصدی پاسخ‌گویان بر اساس شاخص کیفیت محیط کالبدی (پایداری محله ای)

ردیف	مقوله	بسیار خوب	خوب	متوسط	نامناسب	بسیار نامناسب	میانگین
۱	فضای سبز موجود در محله	۱٫۰	۱۱٫۴	۱۳٫۳	۲۷٫۶	۴۶٫۷	۱٫۹۲
۲	امکانات تفریحی جهت گذراندن اوقات فراغت	۰	۱٫۹	۱۸٫۱	۳۰٫۵	۴۹٫۵	۱٫۷۲
۳	نظافت و پاکیزگی محله	۱٫۰	۱٫۹	۳۱٫۴	۳۶٫۲	۲۹٫۵	۲٫۰۹
۴	احساس امنیت	۰	۵٫۷	۲۲٫۹	۲۵٫۷	۴۵٫۷	۱٫۸۹
۵	امکان دسترسی به وسایل حمل ونقل عمومی	۱٫۹	۱۶٫۲	۳۱٫۴	۳۶٫۲	۱۴٫۳	۲٫۵۵
۶	امکان خرید آسان ما یحتاج روزانه	۱٫۹	۱۷٫۱	۴۱٫۰	۲۱٫۰	۱۹٫۰	۲٫۶۲
۷	امکان استفاده از مراکز آموزشی	۱٫۰	۲۱٫۰	۲۹٫۵	۲۶٫۷	۲۱٫۹	۲٫۵۲
۸	وجود فضای مناسب جهت پیاده روی	۰	۵٫۷	۱۶٫۲	۴۱٫۰	۳۷٫۱	۱٫۹۰
۹	وجود فضای مناسب جهت رشد و پرورش کودکان	۰	۲٫۹	۵٫۷	۴۰٫۰	۵۱٫۴	۱٫۶۰
۱۰	وجود سروصدا در سطح محله	۱٫۹	۱۳٫۳	۳۸٫۱	۲۲٫۹	۲۳٫۸	۲٫۴۷
۱۱	آلودگی هوا	۱٫۰	۲۸٫۶	۴۶٫۷	۱۴٫۳	۹٫۵	۲٫۹۷
۱۲	ترافیک(تردد ماشین ها)درسطح محله	۴٫۸	۲۸٫۶	۴۶٫۷	۵٫۷	۱۴٫۳	۳٫۰۴
۱۳	وجود امکانات ورزشی	۰	۶٫۷	۷٫۶	۳۶٫۲	۴۹٫۵	۱٫۷۱
۱۴	وجود باجه های تلفن عمومی	۱٫۰	۱۷٫۱	۳۲٫۴	۳۶٫۲	۱۳٫۳	۲٫۵۶
۱۵	روشنایی در زمان شب	۰	۲٫۹	۲۷٫۶	۳۶٫۲	۳۳٫۳	۲٫۰۰
۱۶	وجود امکانات بهداشتی و درمانی	۰	۱٫۹	۱۱٫۴	۳۶٫۲	۵۰٫۵	۱٫۶۵
۱۷	وجود امکانات جهت بازی کودکان	۰	۱٫۹	۱۰٫۵	۳۷٫۱	۵۰٫۵	۱٫۶۴
۱۸	مصونیت از رفت و آمد خودروها	۱٫۰	۱۷٫۱	۳۸٫۱	۲۳٫۸	۲۰٫۰	۲٫۵۵
۱۹	عرض پیاده روها	۰	۷٫۶	۱۶٫۲	۲۷٫۶	۴۸٫۶	۱٫۸۳
۲۰	کانال های دفع آبهای ناشی از بارندگی	۰	۰	۶٫۷	۲۵٫۷	۶۷٫۶	۱٫۳۹
۲۱	نمای ساختمان ها	۰	۱٫۹	۱۸٫۱	۴۰٫۰	۴۰٫۰	۱٫۸۲
۲۲	وجود فضا های بلا استفاده	۱٫۹	۶٫۷	۱۱٫۴	۲۰٫۰	۶۰٫۰	۱٫۷۰

با توجه به جدول شماره (۷) مشاهده می‌شود که شاخص پایداری از بیست دوگویه تشکیل شده است که در این میان گویه‌ی (ترافیک و تردد ماشین ها درسطح محله)با میانگین **۳٫۰۴** بالاترین امتیاز وگویه‌ی (کانال های دفع آب‌های ناشی از بارندگی)با میانگین **۱٫۳۹** دارای کمترین رقم می باشد.طبیعی است که کمینه‌ی امتیاز ممکن جهت کسب شدن، **۲۲** و بیشینه نیز **۱۱۰** می باشد چون در این جا به گزینه‌ی "بسیار خوب" امتیاز**۵** و به گزینه‌ی "خوب" امتیاز**۴**،"تاحدی" **۳**،"کم" **۲**،گزینه‌ی "بسیار کم" امتیاز**۱** اختصاص داده شده است. میانگین کل پاسخ‌گویان نیز **۴۶٫۱۵** می باشد.

آزمون فرضیه

بررسی ارتباط میان پیوند همسایگی و پایداری

ابتدا گویه هایی را که مربوط به هر یک از این دو متغیر است، باهم جمع می کنیم در این حالت یک نمره کمّی برای هر متغیر حاصل می شود. برای بررسی رابطه‌ی بین این دو متغیر از ضریب هم‌بستگی پیرسن استفاده می شود. مقدار ضریب هم‌بستگی بین دو متغیر برابر با ۰٫۰۲۷- است و با توجه به این که سطح معنی داری برابر با ۰٫۷۸۸ و از ۰٫۰۵ بیشتر است، بنابراین رابطه‌ی معنی داری بین این دو متغیر وجود ندارد.

جدول شماره ۸

Correlations

		پیوند همسايگي	پايداري
پیوند همسايگي	Pearson Correlation	1	-.027
	Sig. (2-tailed)		.788
	N	105	105
پايداري	Pearson Correlation	-.027	1
	Sig. (2-tailed)	.788	
	N	105	105

بررسی رابطه‌ی بین شبکه‌ی اجتماعی و پایداری

مانند شاخص قبلی، ابتدا گویه هایی را که مربوط به هر یک از این دو متغیر است را باهم جمع می کنیم، یک نمره کمّی برای هر متغیر حاصل می شود.برای بررسی رابطه‌ی بین این دو متغیّر از ضریب هم‌بستگی پیرسن استفاده می شود. مقدار ضریب هم‌بستگی بین دو متغیر برابر با ۰٫۱۳۱ می باشد و با توجه به این که سطح معنی داری برابر با ۰٫۱۸۴ و از ۰٫۰۵ بیشتر است، بنابراین بین این دو متغیررابطه‌ی معنی داری وجود ندارد.

جدول شماره ۹

Correlations

		پايداري	شبكه اجتماعي
پايداري	Pearson Correlation	1	.131
	Sig. (2-tailed)		.184
	N	105	105
شبكه اجتماعي	Pearson Correlation	.131	1
	Sig. (2-tailed)	.184	
	N	105	105

بررسی رابطه‌ی بین مشارکت مدنی و پایداری

برای بررسی رابطه‌ی بین این دو متغیر پس از جمع گویه های مربوط به هر متغیر واز جهت کمّی بودن هر دو متغیر از ضریب هم‌بستگی پیرسن به منظور سنجش رابطه‌ی بین مشارکت وپایداری،استفاده می کنیم. (نتایج در جدول شماره ۱۰ مشاهده می شود)

مقدار ضریب هم‌بستگی بین دو متغیر برابر با ۰,۱۴۱ می باشد و با توجه به این که سطح معنی داری برابر با ۰,۱۵۰ و از ۰,۰۵ بیشتر است، بنابراین بین این دو متغیررابطه هم‌بستگی معنی داری وجود ندارد.

جدول شماره ۱۰

Correlations

		پايداري	مشاركت مدني
پايداري	Pearson Correlatio	1	.141
	Sig. (2-tailed)		.150
	N	105	105
مشاركت مدني	Pearson Correlatio	.141	1
	Sig. (2-tailed)	.150	
	N	105	105

بررسی رابطه‌ی بین مشارکت، اعتماد و پایداری

به سابقه‌ی گذشته در این جا نیز ابتدا گویه هایی که مربوط به هر یک از این دو متغیر است را باهم جمع می کنیم ویک نمره کمّی برای هر متغیر به دست می آوریم.برای بررسی رابطه‌ی بین این دو متغیر از ضریب هم‌بستگی پیرسن استفاده می شود.مقدار ضریب هم‌بستگی بین دو متغیر برابر با ۰,۱۹۸ می باشد و با توجه به این‌که سطح معنی داری برابر با ۰,۰۴۳ و از ۰,۰۵ کمتر است، بنابراین بین این دو متغیررابطه‌ی معنی داری وجود دارد.

جدول شماره ۱۱

Correlations

		پايداري	اعتماد
پايداري	Pearson Correlation	1	.198
	Sig. (2-tailed)		.043
	N	105	105
اعتماد	Pearson Correlation	.198	1
	Sig. (2-tailed)	.043	
	N	105	105

بررسی رابطه‌ی بین سرمایه‌ی اجتماعی و پایداری

در راستای آزمون فرضیه‌ی تحقیق، ابتدا گویه هایی که مربوط به هر یک از این دو متغیر است را باهم جمع می کنیم ویک نمره کمّی برای هر متغیر حاصل می شود.برای بررسی رابطه‌ی بین این دو متغیر از ضریب هم‌بستگی پیرسن استفاده می شود.مقدار ضریب هم‌بستگی بین دو متغیر برابر با ۰,۱۴۶ می باشد و با توجه به این‌که سطح معنی داری برابر با ۰,۱۳۷ و از ۰,۰۵ بیشتر است، بنابراین بین این دو متغیررابطه‌ی معنی‌داری وجود ندارد.پس علی رغم معنی داری رابطه‌ی میان پایداری و اعتماد در کل شاخص، این رابطه منفی بوده و فرضیه‌ی تحقیق رد می‌شود.

جدول شماره ۱۲

Correlations

		پايداري	جش سرمايه اجتما
پايداري	Pearson Correl	1	.146
	Sig. (2-tailed)		.137
	N	105	105
جش سرمايه اجتماعي	Pearson Correl	.146	1
	Sig. (2-tailed)	.137	
	N	105	105

نتیجه‌گیری

در این قسمت و پس از آزمون فرضیه‌ی تحقیق بر اساس یافته های کسب شده از پیمایش برای محدوده‌ی مطالعاتی (کوی سجّادیه و عرصه‌ی دو گود فخّارو شهید احمدی) و با توجه به مشاهدات عینی پژوهشگران می توان عنوان کرد هرچند به دلیل ردّ فرضیه تحقیق،نمی توان به صورت قاطع بیان داشت که می‌توان با تقویت سرمایه‌ی اجتماعی به پایداری محله ای دست یافت، امّا به سبب معناداری یا نزدیک به معنادار بودن برخی از مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی می توان بیان داشت توجه به مفهوم ذهنی سرمایه‌ی اجتماعی شرط انکار ناپذیر تحقق مفهوم عینی پایداری است، یعنی دست‌یابی به پایداری در توسعه‌ی محله ای

بدون توجه به پتانسیل های نهادی و انسانی و بهره گیری از تمامی ظرفیت‌های فردی و گروهی امری غیر قابل اجراست، لذا در همین راستا می‌توان راهبردهای زیر رابه اختصار جهت ارتقاء شرایط زندگی در ابعاد مختلف در راستای دست‌یابی هرچند نسبی به پایداری شهری پیشنهاد داد.

راهبردهای پیشنهادی

۱. ایجاد نظم کالبدی و عملکردی در بافت محله‌ی سجادیه؛

۲. اصلاح ساختار نظام خدمات رسانی با توجه به پایین بودن سرانه های فضاهای خدماتی با هدف ترغیب به ماندن ساکنان در این محله؛

۳. تقویت امکانات فرهنگی ، اجتماعی جهت بالا بردن روحیه‌ی ساکنان این محله؛

۴. اصلاح نسبتاً کامل دسترسی های داخل بافت با هدف برجسته کردن و ارتقاء نقش محله در نظام استخوان بندی شهری با توجه به پتانسیل این محله به دلیل قرارگیری در مجاورت حرم مطهر رضوی؛

۵. به رسمیت شناختن حقوق شهروندی ساکنان در این منطقه در برنامه ریزی های مختلف اقتصادی ، اجتماعی و کالبدی با هدف توان‌مندسازی ساکنان این محله؛

۶. تکلیف به وزارت مسکن و شهرسازی (شرکت مادر تخصصی) و وزارت کشور (سازمان شهرداری‌ها) جهت سیاست‌گذاری لازم جهت جلب مشارکت واقعی مردم و ساکنان در کلیه‌ی فرایندهای برنامه ریزی ، طراحی و اجرا و بهره برداری به ویژه نهاد سازی با تأکید بر تعاونی‌ها در این محله وسایر محلات مشابه؛

۷. ضرورت فرهنگ سازی و اطلاع رسانی با هدف افزایش فرهنگ شهروندی ، روحیه آگاهی ومسؤولیت پذیری و مشارکت عمومی توسط نهادهای ذی‌ربط؛

۸. تشکیل نهادهای مشارکتی مانند شرکت های تعاونی، NGOها ،CBOها وPVOها به منظور افزایش حس هم‌بستگی و تجانس محله ای و...؛

۹. ارتقاء سطح توانایی اقتصادی مردم محله سجادیه با ایجاد مجتمع های کارگاهی و صنعتی خرد در این منطقه با شناسایی زمین های مناسب و تغییر کاربری آنها به صنعتی ومجتمع های کارگاهی؛

۱۰. توان‌مندسازی اقتصادی و توسعه‌ی خدمات رفاهی و ایجاد اشتغال با "راهبرد توان‌مندسازی و ایجاد ستادها و صندوق‌های عمران"؛

۱۱. اجرای طرح‌های آموزش همگانی مسائل اجتماعی –فرهنگی در جهت ارتقاء سطح فرهنگ عمومی و هویت اجتماعی ـ مکانی ساکنان این محله.

منابع و مآخذ:

۱. الوانی، سیّد مهدی،و سیّد نقوی، میرعلی،(۱۳۷۹)،«*سرمایه‌ی اجتماعی و مفاهیم و نظریه‌ها*»،فصلنامه‌ی مطالعات مدیریت، شماره ۳۳ و ۳۴، دانشگاه علامه طباطبائی،۳.

۲. تاج بخش، کیان،(۱۳۸۴)،«*کاربرد نظریه سرمایه اجتماعی در تأمین اجتماعی*»، اولین سمپوزیوم سرمایه‌ی اجتماعی و رفاه اجتماعی،دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، ۱۳ .

۳. چرمایف، سرج و کریستوفر الکساندر،(۱۳۵۳)،*عرصه‌های زندگی خصوصی و زندگی جمعی: به جانب یک معماری انسانی*، ترجمه‌ی منوچهر مزینی،انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

۴. حاجی‌پور، خلیل، (۱۳۸۵)، «*برنامه‌ریزی "محله ـ مبنا" رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهر پایدار*»، نشریه‌ی هنرهای زیبا، شماره ۲۶، تابستان، تهران،۱۰،۶-۹،۳۸-۴۴،۳۷-۴۱.

۵. دینی ترکمانی،علی، (۱۳۸۵)، «*تبیین افول سرمایه اجتماعی*»، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم شماره ۲۳، زمستان ، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی، ۱۵۰.

۶. رضویان،محمد تقی،(۱۳۸۱)،*مدیریت عمران شهری*،انتشارات پیوند نو، تهران.

۷. شریفیانی ثانی، مریم،(۱۳۸۰)،«*سرمایه‌ی اجتماعی، مفاهیم و چارچوب نظری*»،فصلنامه‌ی رفاه اجتماعی، سال اول، شماره ۲، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی،۱۱-۱۰.

۸ شکوئی، حسین،(چاپ اوّل ۱۳۶۵)،*اکولوژی اجتماعی شهر، جغرافیایی اجتماعی شهرها*، انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران.

۹. شیعه، اسماعیل،(چاپ سوم ۱۳۷۱)،*مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری*،انتشارات دانشگاه علم و صنعت،تهران.

۱۰. عارفی، مهیار،(۱۳۸۰)،«*به سوی رویکرد دارایی ـ مبنا برای توسعه اجتماع محلی*»، ترجمه‌ی نوین تولایی، هنرهای زیبا، شماره ۱۰، ۳۷.

۱۱. غفاری، غلامرضا،(۱۳۸۴)،«*سنجش سرمایه‌ی اجتماعی*»،مجموعه مقالات نخستین سمپوزیوم سرمایه‌ی اجتماعی و رفاه اجتماعی،دانشگاه علوم‌بهزیستی و توان‌بخشی، ۲،۱۸.

۱۲. فوکویاما، فرانسیس،(۱۳۷۹) ، *پایان نظم (سرمایه اجتماعی و حفظ آن)*، ترجمه‌ی غلام‌عباس توسلی ، نشر جهان‌افروز، تهران.

۱۳. فیروزآبادی، سیّداحمد، ایمانی جاجرمی، حسین،(۱۳۸۵)،«*سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی، اجتماعی در کلان‌شهر تهران*»، فصلنامه‌ی علمی ـ پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۱۲،۲۲۳–۱۸۸.

۱۴. فیروزآبادی، سیّد احمد،(۱۳۸۳)،«*وضعیت سرمایه اجتماعی در مناطق بیست و دوگانه شهر تهران*»،مجموعه مقالات همایش وضعیت فرهنگی ـ اجتماعی شهر تهران، شهرداری تهران.

۱۵. قاسمی، وحید و اسماعیلی، رضا و ربیعی، کامران،(۱۳۸۵)،«*سطح‌بندی سرمایه اجتماعی در شهرستان‌های استان اصفهان*»، فصلنامه‌ی علمی ـ پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳، تهران،۲۲۹ .

۱۶. مدنی‌پور، علی،(چاپ اول ۱۳۸۳)،«*آیا می‌توان مدیریت و توسعه شهرها را بر پایه محله‌ها بنا نهاد*»، همایش توسعه محله‌ای، چشم‌انداز توسعه‌ی پایدار شهر تهران،شهرداری تهران،۱۹،۲–۱۸.

۱۷. مطلبی، قاسم،(۱۳۸۳)،«*رویکرد انسانی به توسعه‌ی پایدار محله‌ای*»،مجموعه مقالات اولین همایش توسعه محله‌ای، چشم‌انداز توسعه پایدار شهر تهران، شهرداری تهران،۶–۳،۷۶.

۱۸. موسوی، سیّد احمد،(۱۳۸۵)،«*برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای با تأکید بر سرمایه‌ی اجتماعی*»،کارشناسی ارشد رشته شهرسازی، دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس.

۱۹. موسوی، یعقوب،(۱۳۸۶)،«*تناقضات توسعه شهری: رشد شهری و فرهنگ ناموزون*»،همایش انسان‌شناسی فرهنگی و اخلاق شهروندان،تهران،۱۳.

۲۰. موسوی،یعقوب،(۱۳۸۶)،*مبانی شهری توسعه از نوع محله‌ای*، مجموعه مقالات محلات تهران، چالش‌ها و راهبردها، شهرداری تهران،۱۲.

۲۱. هودسنی، هانیه،(۱۳۸۴)، *توسعه محله‌ای پایدار (مفاهیم نظری و خاستگاه تاریخی)*، سمینار کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه تربیت‌مدرس، دانشکده هنر.

۲۲. Arefi, M,(۲۰۰۴), *An asset – besed approach to polimak*ing. Cities, Vol ۲۱:۴۹۱-۵۰۰. www. Sciencedirect. Com.

۲۳. Bullen, p &onyx, J, (۱۹۹۹),Social capital: *Family support services and neighbourhood and community centers in new south wales*:۲۱،۹۷ .

۲۴. Friedman, J,(۱۹۹۳),*Toward anon euclidion mode of planning*. APA journal, Autumn, ۴۳-۴۴.

۲۵. Grant, Robert M, (۱۹۹۱),*The resource – Based Theory of competitive Advantage*: *implication for strategy formation*. California management Review. Vol ۳۳ (۳): ۱۱۴-۱۳۵.

۲۶. Key, A, (۲۰۰۵),Social capital, *The social economy and community development*,Oxford university press and community. Development journal. Advance Access publicatiion ۱۵ feb:۱۶۲.

۲۷. Kline, E,(۱۹۹۷),*Sustainable community indicators' In: roseland* , M. (Ed). Eco – city Dimensions: Healthy. Communityies, Healthy planet, Newsociety publishers.

۲۸. Madanipour, A,(۱۹۹۶),*Design of urban space: An inquiry into a socio – spatial process*,London: John wiley & son Ltd.

۲۹. Memiford, L, (۱۹۵۴), *The neighbourhood and the neighbour unit*, Town planning Review,Vol ۲۴: ۲۵۶-۷۰.

۳۰. Shea, C.p, (۱۹۹۴), *Employment and sustainanble development*; opportunities for Canada, Internation Institute for sustainable Development, Winnipeg:۱۱۲

۳۱. Smth & stone. G.,(۱۹۵۴),L*ocal Intimacy in amiddle – sized city, American journal of sociology*, No, ۲۸۴ – ۲۷۵: ۶۰.

۳۲. Zokin,S,(۱۹۹۷),*The culture of cities*,Black well:۳-۴.